

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Soužití s národnostními menšinami v historii a současnosti na území Československa (resp. České republiky). Teorie a ukázky dobré praxe.

Mgr. Gabriela Cingelová, Ph.D.

Cíle:

Cílem semináře je seznámit studenty s historickým kontextem vzniku a soužití národnostních menšin v Československu mezi léty 1918-1938, následně pak po událostech spojených s tzv. vysídlením německého obyvatelstva po roce 1945, uchopení moci komunistů v roce 1948 až po současnost. V neposlední řadě je cílem textu orientovat čtenáře v problematice nárůstu extremismu či problematiky cizinců v ČR a rovněž roli školství při výchově mladé generace k toleranci a odstraňování předsudků vůči nečeským etnikům. Doplněním budou ukázky dobré praxe.

Po prostudování tohoto studijního textu budete znát:

- Klíčové události v problematice národnostních menšin v Československu od roku 1918 do současnosti;
- Jaké byly významné milníky v soužití národnostních menšin s majoritou;
- Současnou problematiku národnostních menšin, nárůstu extremismu apod.;
- Roli školství při výchově mladé generace k toleranci, odstraňování předsudků

Budete schopni:

- Chápat důležitost historického kontextu ovlivňujícího současné vnímání národnostních menšin;
- Kriticky přistupovat ke všem myšlenkám vykazujících nepřátelské postoje k národnostním menšinám ať již v minulosti, nebo v současnosti;

Získáte:

- Nové vědomosti z oblasti československé historie s akcentem na národnostní menšiny

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

- Znalost nejdůležitějších pojmů v této oblasti;
- Základní orientaci v problematice průřezového tématu Multikulturní výchova, vč. odkazu na užitečné zdroje k výuce.

Úvod

Pro pochopení vnímání národnostních menšin v uplynulých letech existence samostatné České republiky je nutné nejprve připomenout historické souvislosti dvacátého století, ve kterých lze nalézt kořeny ovlivňující současnost. První světová válka se stala významným milníkem v chápání problematiky národnostních menšin v současném pojetí. Do popředí zájmu (nejen) evropské veřejnosti se poprvé dostaly otázky jejich právní ochrany.

Je třeba také ještě připomenout, že německá menšina se těžce smiřovala s poválečným uspořádáním. Ztratila své dřívější privilegované postavení. Do poloviny 20. let se nacionální rozpory zmírnily, ale zcela překonány nebyly. Německý podíl mezi státními zaměstnanci klesl pod podíl na obyvatelstvu, ale převážná většina Němců měla nicméně i nadále možnost používat svou mateřštinu jako úřední jazyk. K záměrné sociální nebo hospodářské diskriminaci nedocházelo. Právě německá menšina mohla za první republiky s dost velkorysou státní podporou udržovat svůj dobře vyvinutý školský a vzdělávací systém, kulturní zařízení a široké spektrum tisku, i když stížnosti na různé překážky nikdy neutichly (Průcha, 2004, s. 28–29). Podrobněji o roli německé menšiny v rámci nově vzniklého státu a jejich dalších osudech ve 20. století budeme hovořit v následujících kapitolách.

1. Národnostní problematika období 1. ČSR

Nově vzniklý československý stát byl nucen tuto otázku národnostních menšiny také řešit. Pro ochranu menšin mělo klíčový význam, jaké skutečné hranice byly nakonec schváleny **Pařížskou mírovou konferencí** v roce 1919. Řada zemí včetně ČSR dosáhla značných úspěchů, které však měly i svou druhou stranu, protože právě státy s největším územním ziskem (především Polsko a Československo) převzaly současně i velké množství často nepřátelsky naladěných příslušníků menšin. Nejdůležitější otázkou z hlediska hranic bylo pro ČSR pohraničí¹ osídlené Němci, které mělo pro nový stát takřka existenční význam

¹ České pohraničí, jako území s německou majoritou, mělo staletí proměnlivý ráz. K jisté stabilizaci došlo až koncem 18. století a v následujících desetiletí první poloviny 19. století. Také historicko-geografický pojem Sudety prodělal složitý vývoj. Od počátku 20. století jím byla označována horská soustava na dnešním česko-

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

(Petraš, 2009, s. 27–29). Na československém území se nacházelo několik národnostních menšin, z nich **nejpočetnější byla menšina německá**.² Jejich poměrně rozsáhlá práva byla zakotvena v *Ústavní listině ČSR (vyhlášené ústavním zákonem č. 121/1920)* konkrétně v **šesté hlavě (§128–134)**.³ Avšak nositelem suverenity československého státu se stal de iure (podle zákona č. II/1918 Sb. z. a n.) tzv. **národ československý**, který de facto neexistoval. Obsah toto pojmu nebyl jednoznačně vymezen ani v politických prohlášeních (T. G. Masaryka), ani v legislativě či judikatuře. V té době bylo spíše podstatné, že se nový stát stane domovem rovnoprávných občanů, založený na demokratických principech (Beneš et al. 2003, s. 54). Pro upřesnění je nutné připomenout, že preambule ústavy obsahovala pojem **národ československý** a začínala: „*My národ Československý...*“. Bohužel již v preambuli nalézáme první důležitý rozpor mezi ní a politickou realitou. Nebyly v ní totiž zohledněny ostatní národnosti. To se mimo jiné týkalo např. kulturních a politických odlišností Slováků a zároveň také existence největší národnostní menšiny – Němců.

Jaký byl tedy postoj německé menšiny k nově vzniklému státu? U rozhodující části německých politiků byl postoj k Československu velmi negativistický. Na přelomu října a listopadu vyhlásili představitelé Němců z Čech a Moravy na historickém území českého státu čtyři provincie, u nichž dvě, které přímo nesousedily s Rakouskem dokonce vytvořili vlastní zemské vlády. V severozápadních Čechách to byla Deutschböhmen s centrem v Liberci, na severní Moravě a ve Slezsku Sudetenland s hlavním městem Opavou, na jihu Moravy Deutsch-Südmähren se správním centrem ve Znojmě a konečně Böhmerwaldgau, jejímž

polském (dříve česko-německém, resp. česko-slezském) pomezí, a to po obou stranách státní) a také zemské hranice. V knize Československá vlastivěda, díl I. Příroda, sv. 1, Praha 1968, s. 721-727 nalezneme toto pojetí, které člení pás pohoří **na Západní, Střední a Východní Sudety**. Západosudetskou podoblast tvoří jako její ústředí horský pilíř Jizerských hor a Krkonoš. V západní části se k nim připojuje nižší území Lužické vrchoviny, jejíž střední část se nazývá Žitavská kotlina. Částí Lužické vrchoviny jsou pahorkatiny Frýdlandská a Šluknovská. Středosudetskou podoblast zabírají Orlické hory, Bystřické hory a Soví hory. Východní Posudetí je charakterizováno Hrubým a Nízkým Jeseníkem, Rychlebskými horami a Oderskými vrchy. Původ slova **Sudety** odborníci kladou do keltského jazykového prostředí. V psané podobě poprvé ve formě Sudeti montes v díle alexandrijského matematika, fyzika a zeměpisce Claudia Ptolemaia. F. Palacký ve svých Dějinách národu českého v Čechách a v Moravě (Praha, 1928, s. 6) uvádí, že českou zemi chrání "naproti Slezsku Sudety, prodloužené to Krkonoše". Nakonec byly Sudety ztotožněny s celou severní pohraniční oblastí ČSR obývanou Němci: délka od Děčína až po Moravskou bránu, byla uváděna 380km a šířka 60km (Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J., 2005, s. 9-10).

² Věrohodný obraz o národnostní struktuře přineslo sčítání lidu v roce 1921 (podle zákona č. 592 z roku 1920). Národnosti v Československu r. 1921 v absolutních číslech: Celkem 13 613, čs. 8 020 (64,79 %), německá 3 218 (23,63 %), maďarská 762 (5,80 %), židovská 191 (1,40 %), polská 110 (0,81 %), ruská 477 (3,51 %), jiná 35 (0,26%) (Pavliček 2002: 56).

³ Dále je nutné zmínit zákon č. 592/1920 Sb. z. a n., který upravoval svobodnou volbu národnosti na základě vlastního rozhodnutí jednotlivce.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

cílem byly Prachatice. Tyto provincie se spolu s jazykovými ostrovy Jihlavou, Brnem a Olomoucí měly stát součástí Německého Rakouska. Ostravská uhelná pánev pak měla být neutrálním územím. Samotné Německé Rakousko však bylo vyhlášeno prozatímním národním shromážděním Rakouské republiky, a to za velké podpory obyvatelstva, za součást Německé republiky. s připojením Rakouska k Německu souhlasilo i Národní shromáždění Výmarské republiky. Rozhodnutím rakouského parlamentu ze dne 12. listopadu 1918 se tak měly provincie a jazykové ostrovy na území ČSR stát součástí zamýšleného Velkého Německa. Mírová smlouva ale připojení Rakouska k Německu zakázala. Ani hospodářská situace Rakouské republiky nebyla dobrá. ČSR ji poskytovala nemalou hospodářskou pomoc a mezi oběma státy se záhy vytvořili korektní vztahy, potvrzené v roce 1921 tzv. lánskou smlouvou. s pokusy o odtržení části území českých zemí nemohla souhlasit ani politická reprezentace ČSR a tím méně Češi jako celek, neboť by byla zpochybněna sama existence nově vzniklého státu. Takové řešení by nebylo ani v souladu s cíli dohodových mocností. Vítězové, a mezi nimi především Francie, by nedovolili vznik velkoněmeckého státu jakéhokoliv politického režimu, protože tím by se fakticky zvrátil výsledek světové války. s tichým souhlasem Francie dala československá vláda 29. listopadu 1918 příkaz, aby slabé armádní pluky za pomoci Sokola pohraniční oblasti obsadili. Do poloviny prosince se tak prakticky bez odporu také stalo a byla v nich zřízena československá správa. Německo bylo ostatně po vítězných velmocích prvním státem, který ČSR uznal, a německá diplomacie dokonce tiše Němcům doporučovala, aby se co nejrychleji začlenili do politického života nového státu ⁴ (Beněš a kol., 2002, s. 75-76).

Střízlivěji uvažující němečtí politikové vzali realitu Československé republiky záhy na vědomí. Sociálně demokratický předák Josef Seliger existenci československého státu uznal jako první, požadoval však, aby byl republikou socialistickou a aby měl národnostní uspořádání švýcarského typu. Jako druzí se k obdobnému stanovisku přihlásili němečtí agráři. Aktivistický proud německé politiky nabýval postupně na síle a v polovině desetiletí převládl. **Aktivismus** s sebou přinášel nejen loajalitu k ČSR, ale byl také přihlášením se k demokracii. Výrazem převahy aktivismu se stal vstup německých stran do

⁴ Skutečný odpor vůči zásahu československých orgánů v pohraničí byl ostatně malý. existovala dokonce místa (např. Ústí nad Labem), kde tamní samospráva československý zásah přímo vyžádala. Důvody takového postupu a chování byly zcela pragmatické. situaci ovlivnil i strach ze sociálních nepokojů či přímo revoluce, jež zmítaly sousedním Německem. A Československo patřilo navíc k vítězným mocnostem války, z čehož plynuly i nemalé výhody. Svou roli sehrály i obavy z konkurence silného německého průmyslu (Beneš a kol., 2022 s. 76)

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

československé vlády v roce 1926. Je však třeba konstatovat, že nešlo primárně o pokus sblížení obou národností prostřednictvím účasti na politickém životě státu, nýbrž o výsledek politických kalkulací, vyplývajících z momentální situace, kdy agrárikům šlo o vytvoření vládní koalice bez socialistů. Koalice českých a německých aktivistických stran vydržela až do roku 1938 a němečtí demokraté se - agrární a křesťanští sociálové, zejména i sociální demokraté - také výrazně zasloužili o zachování československé demokracie až do posledních měsíců první československé republiky (Beneš a kol. , 2002, s. 79).

Dalším milníkem česko-německých vztahů v rámci existence první československé republiky se stala **světová hospodářská krize**. Krize zasáhla Československo později, naplno až roku 1930 a probíhala pomaleji než v sousedním Německu. Ve chvíli, kdy u nás vrcholila, byl v Německu patrný ekonomický vzestup - o rok později už dokonce průmyslová výroba překonala svoji úroveň z předkrizové doby. Českoslovenští Němci tak viděli v Hitlerově Německu vzor, jak tíživé problémy efektivně a rychle překonat. Projevila se tu výhoda diktatur, schopných třeba riskantních státních intervencí do ekonomiky. Je třeba si uvědomit, že za celým tehdejším německým "hospodářským zázrakem" stálo obrovské zbrojení, a to jak přímé, tak i nepřímé, do něhož spadaly investice např. do veřejného sektoru, zejména infrastruktury např. stavba dálnic. Obojí však nakonec stejně musel někdo zaplatit. Vysvětlení tíživějšího dopadu krize na německé obyvatelstvo v pohraničí tkví v rozdílné struktuře průmyslu i sociálního rozvrstvení mezi českými a německými oblastmi. V pohraničních oblastech převládal průmysl textilní, sklářský, porcelánu či hračkářský, tedy odvětví produkující zboží, jež v době hospodářských otřesů jako první ztrácí zákazníka, odvětví, která byla navíc takřka fatálně závislá na vývozu. Nutným důsledkem tohoto jevu byla i vyšší nezaměstnanost v pohraničních oblastech. V okresech zcela německých anebo s pouhými 20% českého obyvatelstva tvořila na konci roku 1931 nezaměstnanost 19,2%, zatímco v okresech, v nichž žilo nejvýše 20% Němců byla "pouhých" 9,16%. Podceňovat sociálně psychologické důsledky této neradostné situace by byla chyba (Beneš, 2002, s. 86-87). Krize se stala v sudetoněmecké agitaci i dalších letech záminkou k útokům na čs. stát a jeho hospodářskou politiku. Nepotvrdila se výtka, že by vláda z politických důvodů diskriminovala německé podnikatele např. při zadávání státních zakázek. Vývoj v sousední Německé říši a tamější hospodářský rozmach během 30. let zároveň názorně předváděl domněle lepší příklad vedení státu a hospodářství. Důsledkem byl úbytek popularity tradičních představitelů německého aktivismu, který dle názoru mnoha lidí nedosáhli žádného zlepšení situace

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

(Průcha, 2004, s. 261). Hospodářská krize rovněž velmi výrazně přispěla k radikalizaci politických názorů a postojů, do nichž se promítaly i staré nacionální stereotypy a předsudky. Znovu začíná sílit negativismus. V **parlamentních volbách dne 19. května 1935** získává Sudetendeutsche Partei mezi Němci v českých zemích kolem 62% hlasů odevzdaných německým stranám a KSČ (Průcha, 2004, s. 261–262).

Závěrem lze konstatovat, že sudetští Němci v zásadě nebyli nepřátelsky naladěni proti Československé republice. Byly pouze slabou stránkou složitého procesu demokratizace mladého státu na cestě k fungující demokracii. Bohužel společná cesta Čechů a Němců dějinami Evropy nastoupila svou tragickou „poslední míli“. Boj sudetských Němců za svá práva, se stal Hitlerovým nástrojem jeho politické strategie tzv. nationale Raumpolitik. Sudetští Němci byly pouhými figurkami Hitlerovy hry. Měli zato, že Hitler je tím pravým obhájcem jejich práv a zájmů (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 12).

Faktem ale zůstává, že nejpalcivějším a dlouho naši historii zatěžujícím národnostním problémem byl bezesporu vztah Čechů a Němců. Naděje na pokojné budoucí soužití obou národů se stala nereálnou. Lze konstatovat, že vztah Čechů a Němců se výrazně změnil po vzniku tzv. **druhé republiky** a vyhlášení **Protektorátu Čechy a Morava** o několik měsíců později. Po Mnichovu bylo z okupovaných pohraničních oblastí vyhnáno ze svých domovů 160–170 000 Čechů.

Text pro zájemce:

Pro zajímavost si uvedme jeden příklad z Olomouce, která patřila (jak již bylo výše uvedeno) k tzv. jazykovým ostrůvkům. Ať už byly vztahy mezi Čechy a Němci po roce 1918 ve městě jakkoliv komplikované, jedna závažná událost na chvíli zastínila všechny politické problémy. Byla to povodeň, kterou přinesla řeka Morava dne 3. září 1938. Bývalý olomoucký Němec F. Nather ve své vzpomínkové knize *Němec v Československu a v protektorátu Čechy a Morava* uvádí: „Den před tím jsem šel na procházku s Fritzem Oborným a Willi Mayerem podél pravého břehu Moravy z Černovíru až do Letné. Říční koryto bylo naplněno vodou po okraj. Vodní jazyky se draly již k polím. Následující den ráno nás vzbudil hlasitý křik z domu ležícího naproti domu našemu. Tam natekla voda nepozorovaně do sklepních bytů a překvapila jejich obyvatele v spánku. Tentokráte dosáhla povodeň asi o třicet centimetrů výše než v roce 1929, a zaplavila ulici. Plot naší předzahrádky byl povel, voda proudila kolem našeho domu. Choť jednoho štábního kapitána, která bydlela ve stejném domě, ze kterého křik

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

vycházel, se vyřítla z domu, a když zpozorovala příčinu toho křiku, zvolala: „Bohu díky, jen povodeň, a já už myslela, že do města vtrhl Hitler.“ (Nather, 2008, s. 21)

2. Národnostní menšiny v Československu v letech 1945–1989

Šest let útrap, emocionálně vyostřená nálada provázející konec druhé světové války a uplatnění kolektivní viny ve vztahu k Němcům našli v roce 1945 svůj výraz v událostech provázejících jejich **vysídlení**. Určit přesný počet vysídlenců však není snadné. V posledních měsících války se na území Československa nacházelo zhruba 4 000 000 německých civilistů. Většina patřila k usedlému obyvatelstvu. Asi 1 000 000 tvořili uprchlíci ze Slezska a další statisíce z východní části Říše. Beneš uvádí, že jedním ze způsobů, jak se dopátrat relativně přesného počtu německých obyvatel v Československu je statistika populace podle vydaných potravinových lístků. Podle této statistiky žilo v tzv. Sudetech⁵ na počátku května 1945 cca 3 325 000 lidí, z toho 600 000 Čechů (srov. Beneš a kol., 2002, s. 198–200).

Je však třeba připomenout, že požadavek odsunu byl **od roku 1942** diskutován v londýnském exilovém prostředí. Jedním z nejdůležitějších mezníků - návštěva E. Beneše v Moskvě v prosinci 1943. Jedno ze čtyř memorand, které Beneš předložil sovětským představitelům: exilová vláda si vyhrazovala právo rozhodnout, kdo obdrží čs. občanství a kdo bude muset republiku opustit. Současně se požadovalo, že v každé pohraniční obci by mělo být usídleno 67% slovanského obyvatelstva, z čehož vyplývalo, že bude muset dojít k osídlení pohraničí Čechy a Slováky. Další jednání k osídlení pohraničí se vedla koncem března 1945 při projednávání vládního programu politických stran Národní fronty v Moskvě a následně pak v dubnu 1945 v Košicích při jeho vyhlášení. Např. **v kapitole X Košického vládního programu** se hovořilo o ustavení národních správ na *"...majetky všeho druhu, pokud jsou v držbě, ve vlastnictví nebo ve správě občanů nepřátelských států, zejm. Německa, Maďarska..."*. Konkrétní podobu však neobsahoval (Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J., 2005, s. 23). Němci byli tedy identifikováni jako nepřátelé uvnitř státu, kterých je potřeba se zbavit.

⁵ Pojmenování "sudetští Němci" bylo vytvořeno jako souhrnné označení pro německé obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Začalo být ojediněle užíváno od počátku 20. století (autor němec Franz Jesser). Ten ho podle svých vlastních slov navrhl jako výraz nacionální odlišnosti německého obyvatelstva v českých zemích. Pojem se zaváděl pomalu, politický význam získal až po roce 1918 a stával více ideologickým pojmem (Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J., 2005, s. 10).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Podruhé světové válce se komunisté stavěli k menšinové politice první československé republiky velmi kriticky a tuto názorovou linii si udrželi i po roce 1948. Bezprostředně poválečný postoj většiny reprezentantů KSČ, od vrcholných představitelů až po lokální úroveň, byl zcela v souladu se všeobecně sdílenou kritikou přílišné velkorysosti meziválečné československé menšinové politiky. Dle jejich představ měl být nový poválečný stát koncipován jak stát národní. Národní charakter státu se odrážel v **Ústavě z 9. května 1948**. Byla zde však zcela vypuštěna kapitola o kolektivních menšinových právech, která do té doby platila alespoň formálně, a to na základě ústavy z roku 1920 (ve skutečnosti však nebyla vůbec naplňována) (Spurný, 2011, s. 96, 198).

Jedním z velkých problémů československé státní správy byl vztah části německého obyvatelstva ke svému postavení v rámci státu. Část českých Němců prošla procesem ověřování svých postojů za okupace **osvědčením o zachování československého státního občanství**, část občanství na základě svých postojů získala až po roce 1945, ale stále poměrně významná skupina Němců byla bez státního občanství. Někteří z posledně jmenovaných např. patřili do skupiny nepostradatelných odborníků-specialistů, u kterých se přehlédla i eventuální účast v nacistické správě či organizacích či požadavek o vystěhování. Tito lidé si ve své většině nepřáli další setrvání v ČSR, ale vystěhování jim nebylo oficiálně povoleno a na nelegální migraci leckdy neměli dost prostředků či možností. Zmínění jedinci si proto o přiznání československého státního občanství cíleně nepožádali. Další skupinu tvořili lidé, kteří si sice přáli zůstat v ČSR, někteří patřili i do skupiny specialistů, ale podmínky pro udělení občanství z různých důvodů nesplňovali (např. Němci, kteří se nelegálně vrátili z Německa do ČSR apod.). Přitom se komunisté snažili i tento problém nějakým způsobem vyřešit, neboť poutal stále větší zájem v západní Evropě. Proto bylo již **dne 29. 11. 1949 vydáno vládní nařízení č. 252 Sb. a na jeho základě pak vyhláška č. 40 Sb. z 5. 4. 1950**, podle kterých si mohli českoslovenští Němci ve lhůtě od 1. 5. 1950 do 31. 10. 1950 zažádat o udělení československého státního občanství a vydání občanských průkazů. Tato iniciativa ale zůstala bez většího ohlasu, neboť drtivá většina českých Němců, která měla zájem o české občanství, si o něj již požádala dříve. Němci se částečně rozhodli ignorovat ČSR jako svůj právní rámec. Dalším důvodem odmítnutí občanství byla dvouletá povinná vojenská služba (často v rámci PTP, ale např. i u tankových jednotek). Jako "neobčany" je úřady tudíž nemohli povolati. Další rodiny hodlaly v nejbližší době ČSR opustit a vystěhovat se k příbuzným, do SRN. Dalším vlivem, který se podílel na rozhodování o přijetí či nepřijetí čs.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

státního občanství, byl mj. i výrok **Spolkového ústavního soudu v Karlsruhe z 28. 5. 1952**, který považoval většinu německého obyvatelstva v ČSR za německé státní příslušníky, nebo fakt, že Němcům v ČSR byla ze strany SRN zasílána potvrzení o domovském právu (tzv. Heimatscheine) či o občanství SRN. Na tuto iniciativu reagovali českoslovenští komunisté velmi agresivně a byla považována za nebezpečnou (Otčenášek, 2006, s. 41-42).

Diskriminace a **segregace** německého (ale i maďarského) obyvatelstva se staly koncem čtyřicátých a v padesátých letech realitou. Německému obyvatelstvu, které zůstalo na našem území, nastaly nelehké časy. S existenčními problémy se v prvních poválečných letech potýkaly především osoby přestárlé, osamělé, práce neschopné, chronicky nemocné a také děti. Bývalí veřejní zaměstnanci, kterým se zachovalo občanství, obdrželi na základě vládního usnesení z 6. září 1946 zálohy na služební nebo odpočivné (zaopatřovací platy) a příspěvky na výživu rodinných příslušníků. V případě nejbližších příbuzných Němců, kteří neměli osvědčení o zachování občanství, mohl být zálohovaný příspěvek poskytnut pouze tehdy, jestliže šlo o státně spolehlivé osoby. Ovšem ani vyplácení těchto dávek neprobíhalo vždy důsledně. V důsledku toho se do svízelné situace dostávali např. němečtí důchodci a přestárlí nebo antifašisté neschopní práce, kteří již vyčerpali své finanční úspory. Omezována byla také účast německého obyvatelstva na veřejné činnosti. Přísně byly prověřovány žádosti o české občanství. Jejich kladné vyřízení znamenalo i jisté finanční přilepšení. Jako nepřípustné bylo vnímáno používání němčiny na veřejnosti či při styku s úřady. Zavedení nepovinné výuky němčiny do některých typů škol (jako např. v obchodních akademiích) bylo přijímáno s nevolí. Jak uvádí Staněk, Češi připustili, že se němčinu budou sice učit, ale nebudou ji používat, zvláště pak ve styku s Němci. Také kontroly a cenzury poštovních zásilek určených pro Němce se staly realitou (Staněk, 1993, s. 49–53). Ještě v roce 1948 pobývalo mnoho Němců v pracovních táborech, přežívali v ubytovnách svých zaměstnavatelů (pokud neměli vlastní ubytování), zajatci pracovali na šachtách a opuštěné děti trávili čas v ústavech, charitativních útulcích nebo u pěstounů. V této době se také objevovaly snahy přemístit německé pracovní síly do vnitrozemí (převážně do oborů vyžadujících namáhavější fyzickou práci, kde chyběli čeští zaměstnanci), a tím zajistit jejich rychlejší „rozptýlení“ a **asimilaci**. Tím měla být definitivně vyřešena německá otázka v republice (Staněk, 1993, s. 68).

Na počátku šedesátých let vykázaly statistiky pokles obyvatel německé národnosti v rámci celého Československa o 25 000 osob (v roce 1961 se přihlásilo k německé

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

národnosti 140 402 osob, tj. 1 % z celkového počtu obyvatelstva).⁶ Na konci šedesátých let statistiky vykazovaly již jen 110 000 Němců a v sedmdesátých letech se jejich počet na našem území i nadále snižoval. Při sčítání lidu k 1. prosinci 1970 se k německé národnosti na území Čech a Slovenska přihlásilo 85 663 osob (v českých zemích 80 903 a na Slovensku 4760 osob). V těchto cifrách se promítaly procesy asimilace, přirozená výměna a vystěhovalectví a rovněž příklon k české národnosti. Projevily se zde zřejmě také snahy svůj etnický původ úmyslně zamlčet z důvodů obav před nepříjemnostmi. O deset let později se počet osob snížil o dalších 24 534 duší, které by se přihlásily k německé národnosti (Staněk, 1993, s. 145–173). Vedle Němců a Maďarů (na Slovensku) byly za nežádoucí a státně nespolehlivé považováni rovněž Romové, německy mluvící Židé a jihomoravští Charváti. Společnost **národního státu** měla být očištěna od všeho, co ji aktuálně i potenciálně ohrožovalo (Spurný, 2011, s. 339).

Avšak je třeba rovněž připomenout, že jedním z **nejvýznamnějších předělů v československo-německých** vztazích (ze SRN) bylo oficiální ukončení válečného stavu dne **3. 2. 1955**, na jehož základě se začaly rozvíjet oficiální vztahy se SRN. ČSR tak navázala řadu pravidelnějších obchodních vztahů, probíhala jednání o dokončení slučování rodin českých Němců, které bylo přerušeno koncem 40. let. Dále se jednalo o propuštění některých dosud vězněných českých Němců a jejich eventuálním odchodu do SRN. Jednání ale probíhala bez publicity, téměř utajeným způsobem. Další úprava československo-německých vztahů byla ale silně komplikována řadou německých požadavků ohledně postavení německé menšiny v ČSR. Přes jisté náznaky uvolnění tak vztahy mezi oběma zeměmi nebyly zatím na normální úrovni. Oproti tomu oficiálně deklarované přátelství s NDR se stále víc prohlubovalo. V souvislosti s tím se zlepšovaly turistické možnosti, které se definitivně normalizovaly až po berlínské krizi a uzavřením hranic mezi NDR a SRN v roce 1961. V roce 1956 vzniklo Kulturní a informační středisko NDR, určené ale pro Čechy a Slováky, nakupovaly se dále knihy, noviny, tiskoviny a jiné propagační materiály, určené pak i pro české Němce, hlavně z důvodů propagandistických. Čeští Němci byli považováni za zapojené do "výstavby socialismu", a tak kromě novin Aufbau und Frieden začal vycházet i odborářský bulletin Mitteilungen, určený funkcionářům ROH.

Poměrně zásadní, patrně nejvýznamnější změna ve vztazích československé státní správy k Němcům se připravovala v závěru 60. let 20. století v úzké souvislosti se změnami

⁶ Z toho 6 250 osob na Slovensku (0,2 %). V roce 1968 se tento počet snížil na cca 6 000 osob.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

politického klimatu státu a počínající kritičtější reflexí československých dějin. Tyto tendence navazovaly např. na zasedání ÚV KSČ z 8.-9. 2. 1967, kde se v rámci nevelké debaty o národnostní politice poprvé zmiňují také českoslovenští Němci. Dále se začaly připravovat některé dílčí akce, které měly mapovat soudobý stav německé menšiny v republice (např. sociologický výzkum v severočeském kraji). Ve veřejných projevech se ale stále německá národnost jako taková neobjevovala. První oficiální požadavek zrovnoprávnění československých Němců jako národnosti pak zazněl 20. 3. 1968 na shromáždění v Praze z úst G. Husáka. V souvislosti s těmito událostmi se začaly hlásit oslovo proreformní síly i v řadách čs. Němců. Projevilo se to mj. změnami v oficiálním německém tisku v ČSSR (týdeník *Volkszeitung* se mění na *Prager Volkszeitung* a podtitulem *Das Wochenblatt der Deutschen in der ČSSR*) i v obsahu článků. V akčním programu KSČ z 5. 4. 1968 se v rámci naznačovaného vývoje přístupu k národnostem ČSSR objevuje také německá národnost jako zvláštní skupina. (viz. RP) Následně se pak v programovém prohlášení vlády z 24. 4. 1968 objevuje, že vláda "vypracuje návrhy právních a jiných záruk politické, hospodářské a kulturní rovnoprávnosti Maďarů, Poláků, Ukrajinců a Němců, aby se zabezpečila, přiměřeně k počtu a osídlení, takové postavení a práva jednotlivých národností, která jim zaručí plný národní život a rozvoj národní osobitosti". Ač tedy politické vedení republiky oficiálně deklarovalo "nový přístup" k čs. Němcům a řešení problémů v rámci demokratického socialismu, žádné konkrétní ukázky nového přístupu a připomínaly se těchto tvrzení v praxi neprobíhaly. Začala pouze jakási stranická sebekritika starého přístupu a připomínaly se chyby a nedostatky. Iniciativy se chopili Němci sami. Vzestup občanských aktivit byl patrný především v regionech s vyšší koncentrací Němců.

Pokud by vývoj československé společnosti v tomto období pokračoval narušeně dál, byla by tu jistá šance, že by během několika let zcela přehodnotil přístup ČSSR k domácím a vystěhovaným Němcům a k problematice nuceného vystěhování a v souvislosti s postupující demokratizací státu by pak rovnoprávnost německé menšiny byla skutečná. Ovšem srpnová okupace republiky vojsk socialistických zemí v čele se SSSR předznamenala konec snah o reformy. Navíc jedním z okupantů byla také NDR (oblast severních Čech), což vyvolalo u řady obyvatel komentáře ve smyslu "nové německé okupace". Situace byla celkově velmi zmatená, také německý týdeník po okupaci nevycházel několik týdnů. Sudetoněmecké krajanské sdružení vyjádřilo podporu nejen svým německým krajanům v ČSSR, ale i všem obyvatelům, a sdružení se také silně angažovalo v pomoci emigrantům v ČSSR do SRN.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Výraznějším oživením aktivit čs. Němců pak bylo schválení **zákona č. 144/1968 Sb. o postavení národností v ČSSR (27. 10. 1968)**. Německé menšině tak byla poprvé od května 1945 garantována standardní menšinová práva (ve srovnání s ostatními oficiálními čs. menšinami, maďarskou, polskou a ukrajinskou) a Němci byli poprvé označeni za státotvorný subjekt. Tento zákon lze oprávněně shledávat jako základní zlomový bod v životě československých Němců po květnu 1945 (Otčenášek, 2006, s. 44-61).

Z výše uvedeného vyplývá, že poválečné Československo patřilo do roku 1989 k zemím uzavřeným před světem. Obyvatelé neměli zkušenosti s velkým počtem národností, které se chovají jinak, respektují jiné hodnoty, opírají se o jiné tradice, jinak komunikují a mají jiná očekávání (Šišková, 2001, s. 9). Podezřívání a nepřátelství vůči všemu cizímu bylo posilováno nejen znovu vybičovaným **nacionalismem** (jehož intenzita byla do značné míry spojena s druhou světovou válkou), ale také politika kulturní a sociální homogenity, kterou komunistická moc důsledně prosazovala při uskutečňování svých představ nové československé společnosti. Nepřítomnost, případně potlačování jiných kultur, způsobů života a ideologií vedly k nárůstu sebestřednosti české populace a tím i k posílení **xenofobie**. Je nutné připomenout, že podobné postoje byly uplatňovány i k jiným menšinám než etnickým (např. sexuální menšiny). Jejich existence byla přehlížena a důsledně tabuizována. Ani přelom devadesátých let nepřinesl výrazné zlepšení. Strach z neznámého byl umocněn společenskými a hospodářskými proměnami. Postoje české veřejnosti k některým menšinám se dokonce zhoršil. **Xenofobie** a netolerance se staly neblahým dědictvím uplynulých let (Jirásková, 2006, s. 26–27). Začátkem devadesátých let se pomalu narovnávaly česko-německé vztahy a po rozpadu Československa v roce 1993 si Češi museli zvykat na skutečnost, že se národnostní menšinou stali Slováci.⁷

Pojmy k zapamatování: Ústavní listina ČSR (vyhlášené ústavním zákonem č. 121/1920), Pařížská mírová konference, aktivismus, druhá republika, protektorát Čechy a Morava, vysídlení, Ústava z 9. května 1948, akční program KSČ,

⁷ Viz blíže k tématu vzniku a fungování ČR Bureš, J., Charvát, J., Just, P., Štefek M. 2012. *Česká demokracie po roce 1989*. Praha: Grada.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Co to byla idea tzv. čechoslovakismu?
2. Která byla největší národnostní menšina v Československu mezi léty 1918-1938?
3. Vyhledejte a ve slovníku a vysvětlete pojmy diskriminace, segregace, asimilace, nacionalismus, xenofobie.
4. Vysvětlete vztah komunistické moci k národnostním menšinám po roce 1948.

Rozšiřující texty pro zájemce:

CINGELOVÁ, G. Menschliche Schicksale in Grenzgebieten der Tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg in Spielfilm und Literatur im Unterricht. In: ALAVI, B. (Hg.) *Zwangsmigration im Film*. Heidelberg: Mattes Verlag Heidelberg, 2015.

MAJEWSKI, P., M. *Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu*. Brno: Conditio humana ve spolupráci s Muzeem druhé světové války v Gdaňsku, 2014

MALÝ, L. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: L. Malý v nakl. Poweprint, 2014.

3. Národnostní menšiny v ČR po roce 1993

3.1. Právní a institucionální zakotvení národnostních menšin v ČR

Jak tedy vypadá institucionální a právní zakotvení národnostních menšin po vzniku samostatné České republiky? Nejprve je třeba uvést, že v současnosti je Česká republika na poli problematiky národnostních menšin vázána několika **mezinárodními závazky**. Jejich výrazem je např. *Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin* (ratifikována 18. prosince 1997 a uložena u generálního tajemníka Rady Evropy) a *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků* (ratifikována 15. listopadu 2006, v platnost vstoupila 1. března 2007 zveřejněním ve sbírce mezinárodních smluv pod č. 15/2007).⁸ Na jejím základě

⁸ Jak již bylo uvedeno, ratifikovala dne 15. listopadu 2006 Česká republika Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků. Na jejím základě čerpal např. Moravskoslezský kraj (v němž je největší koncentrace občanů polské národnosti) v roce 2008, 2009 dotace, které pokrývaly např. náklady na uhrazení tlumočení a překlady písemných žádostí podaných v polském jazyce do češtiny a dále na úhradu nákladů vztahujících se na plnění závazku užívání místních názvů (názvů obcí a ulic) a názvů veřejných budov (škol, knihoven, kulturních domů, autobusových zastávek apod.) v polském jazyce. Celkově se obdobná záležitost týká 31 obcí v okrese

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

byly do zvláštního režimu ochrany zahrnuty jako vybrané menšinové jazyky němčina, polština, slovenština a romština. V roce 2008 se pak ČR stává členem *Aliance civilizací*, kterou tvoří více než 80 států a mezinárodních organizací.⁹ Mezinárodně právní ochranu a podporu používají též vybrané národnostní menšiny na základě **bilaterálních smluv a dohod mezi Českou republikou a sousedními či jinými státy**. Tyto závazky se vztahují na menšinu polskou, německou, slovenskou a chorvatskou (Smlouva mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci - uveřejněna pod č. 521/1992 Sb., o podepsání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci). Smlouva věnuje pozornost postavení menšin v článku 20 odst. 1-5 a článku 21 odst. 1-3). Politický dokument **Česko-německé deklarace** o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji (podepsán 21. ledna 1997). Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR vyslovila souhlas s deklarací usnesení č. 221 ze dne 14. února 1997. Z článku V. Deklarace vyplývají přímo závazky podpory příslušníků německé menšiny v České republice a osob českého původu ve Spolkové republice Německo (*Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty*, 2003, s. 8).

Nelze nezmínit, že od roku 2007 je národnostním menšinám k dispozici **Dům národnostních menšin** v Praze, v němž sídlí občanské sdružení jednotlivých národnostních menšin. Jeho činnost je zaměřena nejen na spolupráci jednotlivých menšin mezi sebou a majoritní společností, ale také na práci s mládeží (Dům národnostních menšin 2016).

Součástí právního řádu České republiky jsou normy přiznávající národnostním menšinám určitá práva (např. *Listina základních práv a svobod*). Avšak zajímavým faktem zůstává, že do roku 2001 nebyl pojem „národnostní menšina“ vymezen. Stalo se tak až **zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů** (Poslaneckou sněmovnou ČR schválen dne 10. 7. 2001), který nabyl účinnosti dnem

Karviná a Frýdek-Místek. Po ratifikaci Charty probíhala instalace česko-polských názvů obcí na tabulích. Viz (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008).

⁹ Aliance byla vytvořena v roce 2005 z iniciativy Španělska a Turecka. Od roku 2007 má svého vysokého představitele při OSN. Cílem je napomáhat porozumění a spolupráci mezi národy rozdílných kultur a náboženství-zejména mezi státy muslimskými a tzv. státy západními, a tak bojovat s rostoucí polarizací mezi těmito národy, proti netoleranci a extremismu. Tohoto cíle má být dosahováno díky společným aktivitám oblasti vzdělávání, práce s mládeží, medií a migrace (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2009).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

vyhlášení 2. srpna 2001 (Tomášková, 2001, s. 32). **Pojem národnostní menšina** je v § 2 vymezen následovně:

1. „*Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka, kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.*
2. *Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti“ (Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů 2001).*”

Zákon dále vymezuje právo národnostních menšin na sdružování, právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostních menšin, právo na rozvoj kultury, vzdělání v jazyce národnostní menšiny apod. Jak uvádí Tomášková, „etnická“ a „národnostní menšina“ jsou pojmy z oblasti antropologie než práva a je třeba konstatovat, že se v poslední době užívá spíše pojmu „národnostní menšina“ (Tomášková, 2001, s. 33). V současnosti již stát uznává **čtrnáct národnostních menšin**: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci a Bělorusové. Poslední dvě byly uznány v polovině roku 2013. K tomu je třeba připomenout, že menšiny musí splňovat dvě základní podmínky. Jejich komunity musí v českých zemích historicky působit (přesná doba není stanovena), a mít dostatečný počet příslušníků s českým občanstvím (rovněž není upřesněn). **Rada vlády pro národnostní menšiny** si na několika svých posledních jednáních ujasňovala, zda Vietnamci a Bělorusové tyto požadavky naplňují.¹⁰ Na vysvětlenou je třeba dodat, že Vietnamci přicházeli do Československa zejména kvůli studiím v době normalizace, jejich migrace výrazně pokračovala po roce 1989. V České republice jich žije legálně kolem 65 000 (dle sčítání lidu z roku 2011 jich svou příslušnost k vietnamské národnosti deklarovalo více než 29 000, z toho 800 jich má národnost českou). Bělorusové mají na české země vazby

¹⁰ Stát do roku 2013 uznával dvanáct národnostních menšin. K rozšíření jejich počtu není potřeba měnit zákon, výčet menšin je totiž uvedený pouze ve statutu rady vlády. O jeho úpravě hlasují členové Rady, což jsou zástupci již uznaných menšin a státních institucí. Nakonec dokument schvaluje vláda (Vietnamci národnostní menšinou 2013).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

již od 16. století. Velká běloruská vlna emigrace do Československa nastala ve 20. letech minulého století kvůli nástupu bolševiků. Další výrazné přistěhovalectví probíhá v posledních dvaceti letech. V současnosti žije v České republice několik tisíc Bělorusů, kteří sem přicházejí především z ekonomických a politických důvodů. Výraznou část komunity představují studenti (Vietnamci národnostní menšinou 2013):

V rámci České republiky mají národnostní menšiny své zastoupení v již ve výše zmíněné **Radě vlády pro národnostní menšiny**¹¹, která je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky národnostní týkající se národnostních menšin, jejich příslušníků a ochrany menšinových jazyků (zřízena v souladu se zákonem č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění tehdejších předpisů, a usnesením vlády ze dne 10. října 2001 č. 1034) (Statut rady vlády pro národnostní menšiny 2016). K jejím nejdůležitějším úkolům patří např. sledování dodržování Ústavy ČR, Listiny základních práv a svobod včetně vnitrostátního plnění mezinárodních závazků ČR. Rada se rovněž vyjadřuje k zákonům týkajících se národnostních menšin, připravuje pro vládu, ministerstva nebo jiné správní úřady doporučení k zajištění potřeb národnostních menšin (v oblasti školství, kultury, médií, používání mateřského jazyka, společenského a kulturního života apod.). Rada má 32 členů, z nichž polovinu tvoří právě tito zástupci (dva zástupce mají Němci, Romové, Poláci a Slováci, ostatní po jednom), kteří byli navrženi sdruženími příslušníků národnostních menšin. Dalšími členy jsou: předseda Rady (člen vlády, zpravidla místopředseda vlády), zástupci Ministerstva financí, kultury, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí, dále Ministerstva vnitra, spravedlnosti a zahraničních věcí (a to na úrovni náměstků), náměstek člena vlády (předseda Rady nebo jím pověřený zástupce), zástupce Kanceláře prezidenta republiky, zástupce Kanceláře Veřejného ochránce práv, zmocněnec vlády pro lidská práva, zástupce Asociace krajů České republiky a zástupce odborné veřejnosti. Rada se schází zpravidla jednou za tři měsíce. Podklady pro její

¹¹ Rada pro národnosti vlády ČR byla původně formálně zřízena v souvislosti s přijetím ústavního zákona č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice. Ten v čl. 5 stanovil, že zákony národních rad též stanoví, při kterých zastupitelských sborech a výkonných orgánech se zřizují orgány, které budou zabezpečovat uskutečňování práv národností (účinnost této zákonné normy zrušil ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvádí Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky). Po listopadu 1989, v podmínkách tehdejší československé federace, schválila vláda ČR usnesením ze dne 13. března 1991 č. 72, k návrhu Statutu Rady pro národnosti vlády České republiky, nový Statut Rady. Jeho platnost zrušilo usnesení vlády ze dne 11. května 1994 č. 259, o schválení Statutu Rady pro národnosti vlády České republiky. Platnost tohoto Statutu Rady zanikla usnesením vlády ČR ze dne 10. října 2001 č. 1034, o zřízení Rady vlády pro národnostní menšiny, jeho současné znění bylo schváleno vládou dne 25. ledna 2012 (usnesení č. 60) (Statut rady vlády pro národnostní menšiny 2012).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

jednání připravují výbory (výbor pro dotační politiku, výbor pro spolupráci s orgány samospráv).¹² Rada vydává od roku 2002 každoročně zprávy o situaci národnostních menšin v České republice.

Na závěr přehledně shrneme institucionální **zajištění výkonu práv národnostních menšin v ČR:**

Parlament ČR: Otázkami národnostních menšin se zabývá Podvýbor pro národnostní menšiny Výboru petičního. V Senátu se národnostním menšinám věnuje Výbor petiční, pro lidská práva, vědu, vzdělávání a kulturu.

Orgány státní správy: Na úrovni státní správy ústřední roli plní Rada vlády pro národnostní menšiny, poradní a iniciativní orgán vlády pro záležitosti národnostních menšin. Radu zřizuje vláda ve smyslu menšinového zákona (§6 odst. 3 zákona č. 273/2001 Sb.). Zástupci národnostních menšin mají podobně jako v poradním orgánu vlády své zastoupení v poradním sboru Ministerstva kultury pro národnostní kulturu, v poradním sboru MŠMT pro národnostně menšinové školství. S ohledem na specifické potřeby polského národnostně menšinového školství zřizuje též Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy samostatné Polské pedagogické centrum se sídlem v Českém Těšíně.

Orgány samosprávy: Ve smyslu ustanovení § 117 odst. 3 zákona č. 128/2000 o obcích, ve znění pozdějších předpisů, dále §78 odst. 2 zákona č. 129/2000 Sb. o krajích, ve znění pozdějších předpisů, a §78 odst. 2 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů, upravují povinné zřízení výborů pro národnostní menšiny za podmínek stanoveného procenta občanů obce hlásících se k jiné národnosti než české. Od roku 2001 existují výbory pro národnostní menšiny ve více než 29 obcích v oblasti Těšínského Slezska, dále ve 4 krajích (Moravskoslezský, Jihomoravský, Liberecký a Ústecký) a v magistrátním městě Brně. Pokud nejsou splněny podmínky zákona a přitom se ukazuje potřeba zřízení orgánu pro práci s menšinami či speciálně romskými komunitami zřizují orgány samosprávy k tomuto účelu též komise (hl. město Praha - Komise pro národnostní menšiny, Liberec a Most).

Organizace příslušníků národnostních menšin:

Podle platné právní úpravy o sdružování zřizují příslušníci nár. menšin bez omezení své organizace - občanská sdružení, která rozvíjejí činnost jako nestátní neziskové organizace nár.

¹² Viz blíže tamtéž.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

menšin (zák. č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů). V rámci občanských aktivit jsou zřizovány spontánně různé typy organizací, které deklarují určitý národnostně menšinový program. ministerstvem vnitra je registrováno téměř 400 těchto občanských sdružení, praktickou činnost vykonává tak třetina (*Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty*, 2003, s. 1).

3.2. Statistické údaje sčítání lidu, bytů a domů (1991, 2001, 2011) o počtech národnostních menšin u nás.

Ve zprávě **Rady vlády pro národnostní menšiny** za rok 2012 nalezneme mj. přehledné výsledky sčítání lidu, bytů a domů z roku 1991, 2001, 2011. Zpráva uvádí, že jedinou možností, jak vyjádřit příslušnost k národnostní menšině, je právě toto sčítání. Z výsledků je patrný pokles občanů, kteří se přihlásili k romské národnosti (je to dáno skutečností, že zde významnou roli hrálo rozhodnutí přihlásit se nebo nepřihlásit dané národnosti).¹³ Naopak počet příslušníků ukrajinské národnosti se zvýšil o 140,8 %.

Tabulka č. 1 Sčítání lidu, bytů a domů v roce 1991, 2001, 2011.

národnost		celkem v roce 1991		celkem v roce 2001		celkem v roce 2011	
		absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
obyvatelstvo celkem		10 302215	100	10230060	100	10436560	100
v tom národnost	česká	8 363768	81,18	9 249777	90,42	6 711624	64,31
	moravská	1 362313	13,22	380 474	3,72	521 801	5,00
	slezská	44 446	0,43	10 878	0,11	12 214	0,12
	slovenská	314 877	3,06	193 190	1,89	147 152	1,41
	polská	59 383	0,57	51 968	0,51	39 096	0,37
	německá	48 556	0,47	39 106	0,38	18 658	0,18

¹³ V roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo 32 903 osob, v roce 2001 jen 11 716. Kvalifikované odhady ale uvádějí číslo mnohem větší – od 150 do 200 000. Tj. 90 % Romů svou národnost při sčítání neuvadlo. Metoda sebeidentifikace, která je využívána při sčítání lidu usiluje o to, aby Romové nebyli prostým objektem kvalifikovaných odhadů, ale využili šanci svobodně a informovaně rozhodovat o své národnosti. Příčinou daného stavu může být obava Romů ze zneužití údajů o národnosti (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012, 2013).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

ukrajinská	8 220	0,07	22 112	0,22	53 253	0,51
maďarská	19 932	0,19	14 672	0,14	8 920	0,08
ruská	5062	0,05	12 369	0,12	17 872	0,17
romská	32 903	0,32	11 746	0,11	5 135	0,05
bulharská	3 487	0,03	4 363	0,04	4 999	0,05
řecká	3 379	0,03	3 219	0,03	2 043	0,02
srbská	nezj.	---	1 801	0,02	1 717	0,02
chorvatská	nezj.	---	1 585	0,02	1 125	0,01
rusínská	1 926	0,02	1 106	0,01	739	0,01
ostatní	9 860	0,10	39 477	0,39	52 225	0,5
nezjištěno, národnost neuvedena	22 017	0,21	172 827	1,67	2 642 666	25,32

Zdroj: Rada vlády pro národnostní menšiny. 2012. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011.

Text pro zájemce:

Z dalších údajů je možno vyčíst nárůst hodnot u „ostatních“ menšinových společenství, který je více než pětinasobný. Je způsoben zvyšujícím se podílem imigrantů. Nejvýraznější je ovšem nárůst počtu osob, které příslušnost k národnosti nevyplnily. Zatímco počet takových osob činil v roce 1991 pouze 22 017 osob (0,21 %), v roce 2001 celkem téměř 173 000 (1,7 %), v roce 2011 je to již více než 2,6 mil. osob (cca jedna čtvrtina z celkového počtu obyvatel ČR). Na tuto skutečnost poukázali kriticky někteří zástupci národnostních menšin, s tím, že požadovali, aby vyplnění kolonky „národnost“ při sčítání lidu v roce 2011 bylo povinné. K údajům o národnostních menšinách, které byly zastoupeny v Radě v roce 2012, je třeba připojit také údaje o běloruské a vietnamské menšině. Jak již bylo uvedeno, stali se zástupci vietnamské a běloruské menšiny řádnými členy Rady vlády pro národnostní menšiny v červenci 2013. V letech 1991 a 2001 nebyl při sčítání lidu zjištěn počet Bělorusů na území České republiky, ale v roce 2011 se ke své národnosti přihlásilo 2013 osob. K vietnamské národnosti se v roce 1991 přihlásilo 421 osob, v roce 2001 17 462 osoby a v roce 2011 již 29 660 osob. V případě příslušníků vietnamské komunity je patrný nárůst o 69,9 %. Opět se

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

potvrzuje, že jde především o osoby, které se přistěhovaly, neboť občanů ČR je pouze 824. V úvahu je ovšem nutné vzít skutečnost, že přístup dětí přistěhovalců k občanství byl v uvedeném období omezený, což se s účinností od 1. ledna 2014 změní (k tomuto datu vstupuje v účinnost nový zákon o státním občanství ČR). Jde tak i v případě občanů ČR vietnamského původu o významný počet, jenž se může podle všeho kontinuálně zvyšovat (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011, 2012).

4. Školství jako záruka budoucnosti národnostních menšin

Vzhledem k tomu, že problematika školství hrála a hraje stěžejní roli v životě každé národnostní menšiny (např. v období 1. ČSR jej jako základní podmínku pro udržení kulturní svébytnosti a vůbec další existence považovala německá menšina), je třeba se o ni krátce zmínit. **Právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny zajišťuje za určitých podmínek školský zákon. Např. v § 14 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.** Kromě pravidel pro zřizování škol s vyučovacím jazykem národnostní menšiny je školským zákonem zavedena možnost, aby pro podporu zájmů příslušníků národnostních menšin mohl ředitel školy se souhlasem zřizovatele stanovit v rámci školního vzdělávacího programu předměty nebo jejich části, v nichž bude možno výuku organizovat dvojjazyčně, a to také v jazyce národnostní menšiny. Dále je stanoveno, že vysvědčení, výuční listy a diplomy o absolutoriu se ve školách, kde se vyučuje v jazyce národnostní menšiny, vydávají dvojjazyčně, tj. v jazyce českém i v jazyce národnostní menšiny. V souladu se zavedením nového modelu maturitní zkoušky od školního roku 2010/2011 je školským zákonem garantováno, že žáci škol a tříd s vyučovacím jazykem národnostní menšiny mají právo skládat společnou i profilovou část maturitní zkoušky v českém jazyce nebo v jazyce národnostní menšiny (v polštině), a to s výjimkou zkoušky z českého jazyka a literatury. Vyučovacím jazykem v základních (ZŠ) a středních (SŠ) školách zařazených v rejstříku škol a školských zařízení je jazyk český. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy může povolit vyučování některých předmětů v cizím jazyce či povolit výjimku. Jde např. o případy tzv. dvojjazyčných gymnázií, která byla zřízena na základě mezivládních dohod a ujednání, a kde jsou vybrané předměty po převážnou část vzdělávání vyučovány v cizím jazyce.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

V současnosti v České republice existuje 17 šestiletých tzv. dvojjazyčných gymnázií, pilotujících vzdělávání podle rámcového vzdělávacího programu a školního vzdělávacího programu pro dvojjazyčná gymnázia (toto pokusné ověřování je rozloženo do let 2007 až 2015), šest česko-španělských, pět česko-francouzských, jedno česko-italské, dvě česko-anglická, tři českoněmecké. Dvě česko-německá dvojjazyčná gymnázia jsou zřízena na základě spolupráce s Rakouskou republikou (Praha, Znojmo), jedno česko-německé v Liberci je zřízené na základě mezivládní dohody se SRN. Většina mezinárodních smluv se zeměmi, z nichž pochází národnostní menšina v ČR, obsahuje ujednání o stipendiích na letní jazykové kurzy (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2010, 2011).

4.1 Romská menšina a její postavení v ČR a nárůst extremismu

Nyní obraťme svou pozornost k nejvíce diskutované a mediálně sledované menšině – k Romům. Zadáme-li do internetového vyhledavače heslo „postoj Čechů k Romům“, zobrazí se čtenáři množství nadpisů (různého stáří) udávající vysoké procentní podíly nejen negativního postoje majoritní společnosti k této menšině, ale také vysoké procentní podíly informující o skutečnosti že Čechy nechtějí Romy ani za sousedy. Také média zaměřují témata izolace romských dětí v systému vzdělávání (jejich nadměrné umístění do tzv. praktických škol), projednávání kauzy sterilizace romských žen bez jejich předchozího souhlasu a v neposlední řadě tolik aktuální protiromské protesty. O vnějších a vnitřních příčinách negativního postoje Čechů k Romům se lze mnohé dočíst, otázkou však zůstává, zda existuje naděje tento negativní postoj majoritní společnosti změnit, jakým způsobem a co pro to mohou udělat jednotlivé instituce, vč. školství. Romskou problematiku na celostátní úrovni zpracovává **Rada vlády pro záležitosti romské menšiny**. Rada je stálým poradním a iniciačním orgánem vlády, má 30 členů, z nichž polovinu tvoří Romové. Předsedou rady je předseda vlády České republiky. Rada systémově napomáhá integraci Romů do společnosti, dosažení bezkonfliktního soužití Romů s ostatní společností a celkové zlepšení jejich postavení ve všech sférách života.¹⁴ V souvislosti s nárůstem extremismu v České republice se množí

¹⁴ Zabezpečuje součinnost resortů odpovědných za realizaci dílčích opatření a plnění úkolů, vyplývajících z usnesení vlády a mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána. Soustřeďuje, projednává a předkládá vládě informace, podklady a návrhy pro tvorbu a uplatňování politiky vlády, které se týkají Romů. Podrobnější informace o složení a úkolech Rady jsou uvedeny v jejím Statutu, způsob jednání upravuje Jednací řád. Činnost Rady (včetně činnosti jejích výborů i pracovních skupin) zajišťuje kancelář, která je organizační součástí Úřadu

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

incidenty proti této menšině. Příkladem mohou být protiromské nepokoje na podzim 2008 v Litvínově-Janově, žhářský útok neonacistů na dům obývaný romskou rodinou ve Vítkově (noc z 18.–19. 4. 2009), protiromské protesty v řadách veřejnosti v Břeclavi 2012 (způsobené ač křivým obviněním patnáctiletého chlapce), či nedávné bouře v Ostravě-Přívoze (dne 24. srpna 2013) a v Ostravě-Zábřehu (dne 27. září 2013) před romskou ubytovnou, kdy se do demonstrací zapojili běžní lidé z ulice. Na druhou stranu je však třeba připomenut případ etnické nenávisti v prostředí romské mládeže z dubna 2010, kdy sedmnáctiletý romský mladík a jeho nezletilý kamarád, brutálně napadli v obci Krupka dvanáctiletého Patrika D (Charvát 2013, s. 68). Všechny uvedené případy vyvolaly velkou mediální odezvu a diskusi ve společnosti. Znovu připomněly nutnost řešení tohoto problému nejen na vládní úrovni, ale zároveň i ve školách. Alarmující jsou totiž výsledky tzv. **studentských voleb z roku 2012** (organizované Člověkem v tísní), ve kterých se např. v Ústeckém kraji umístila na prvním místě Dělnická strana sociální spravedlnosti. Druhé místo obsadila ta samá strana v kraji Karlovarském, Moravskoslezském a Pardubickém a Plzeňském a třetí místo např. v Jihočeském, Královéhradeckém, Libereckém a Kraji Vysočina. V souhrnném výsledku je pak na třetím místě hned po České pirátské straně a TOP 09 a Starostové (Výsledky studentských voleb 2012). Extremistické tendence mezi středoškolskou mládeží jsou tedy realitou nebo jsou nevěrohodné, protože je žáci pojali odpovědi jako jakýsi druh recese? A je třeba položit si otázku nejen po příčinách takových postojů, ale také jak těmto tendencím účinně čelit?

4.2 Multikulturní výchova ve školách jako prostředek k „multikulturní gramotnosti“?

Jak tedy škola může přispět k rozvoji občanské společnosti a nárůstu **extremismu** ve společnosti? V nejdůležitějším dokumentu české vzdělávací politiky - *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha* (2001) - je v dříve nevídané míře věnovaná značná pozornost multikulturní výchově. Zkráceně můžeme zmínit např. tyto: "*Multikulturní*

vlády České republiky. Klíčovými dokumenty Rady je Koncepce romské integrace a Zpráva o stavu romské menšiny v České republice, která je vládě předkládána každoročně vládě na vědomí. Rada byla zřízena usnesením vlády ČR ze dne 17. září 1997 č. 581 tehdy jako Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity. V roce 2001 došlo k transformaci této komise v Radu vlády pro záležitosti romské komunity. Zásadní změna Statutu byla následně schválena usnesením vlády ze dne 29. března 2010 č. 254, kterým se změnil i název tohoto poradního orgánu na Radu vlády České republiky pro záležitosti romské menšiny (Rada vlády pro národnostní menšiny 2012).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

výchova na základě poskytování informací o všech menšinách, zejména romské, židovské a německé, jejich osudech a kultuře, utváří vztahy porozumění a sounáležitosti s nimi. Vychovávat k partnerství a solidaritě znamená usilovat o život bez konfliktů a negativních postojů ve společenství různých národů, jazyků, menšin a kultur, být schopen respektovat i značné odlišnosti mezi lidmi a kulturami dnešního světa." ¹⁵Konkrétněji ale pomáhá učitelům od školního roku 2007/2008 (od kterého vyučují všechny školy v ČR) **Rámcový vzdělávací program**¹⁶, který pro základní a gymnaziální vzdělávání obsahuje tzv. **průřezová témata**.¹⁷ Problematikou národnostních menšin se zabývá **Multikulturní výchova**. Jejím hlavním cílem je mj. schopnost žáků rozpoznat extremistické prvky jednání a také se požaduje, aby žáci uměli vysvětlit, proč je nepřijatelné propagovat hnutí omezující práva svobody jiných lidí (např. hnutí neonacistického nebo jiného antidemokratického charakteru) (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008, 2009). V nejdůležitějším dokumentu české vzdělávací politiky - *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha* (2001) - je v dříve nevídané míře věnovaná značná pozornost multikulturní výchově. Zkráceně můžeme zmínit např. tyto: "*Multikulturní výchova na základě poskytování informací o všech menšinách, zejména romské, židovské a německé, jejich osudech a kultuře, utváří vztahy porozumění a sounáležitosti s nimi. Vychovávat k partnerství a solidaritě znamená usilovat o život bez konfliktů a negativních postojů ve společenství různých národů, jazyků, menšin a kultur, být schopen respektovat i značné odlišnosti mezi lidmi a kulturami dnešního světa.*"

Na pomoc kurikulární reformě probíhala řada aktivit (např. **metodický portál** zpočátku zajišťovaný Výzkumným ústavem pedagogickým)¹⁸, které měly podpořit tvorbu školních

¹⁵ viz blíže Průcha J., *Multikulturní výchova. Příručka nejen pro učitele*. Praha: Triton, 2011.

¹⁶ Do vzdělávání v České republice byl na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školní zákon), ve znění pozdějších předpisů, zaveden systém více úrovní tvorby vzdělávacích programů. Tyto programové dokumenty konkretizují obecné cíle vzdělávání, specifikují klíčové kompetence důležité pro rozvoj osobnosti žáků, vymezují věcné oblasti vzdělávání a jejich obsahy, charakterizují očekávané výsledky vzdělávání a stanovují rámce a pravidla pro tvorbu školních vzdělávacích programů, včetně učebních plánů. Na základě rámcových vzdělávacích programů a pravidel v nich stanovených si jednotlivé školy vytvářejí své realizační programové dokumenty – školní vzdělávací programy Rámcové vzdělávací programy 2013).

¹⁷ Průřezová témata tvoří povinnou součást vzdělávání na základních školách. Dále sem patří Osobnostní a sociální výchova, Výchova v demokratického občana a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. V gymnaziálním vzdělávání pak Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Environmentální výchova, Mediální výchova.

¹⁸ Od 2009 do 2011 (s platností od 1. 7. 2011) došlo ke sloučení tří přímo řízených organizací MŠMT: NÚOV, VÚP a IPPP. Nástupnickou organizací se stal Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (NÚV).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

vzdělávacích programů a jejich zavádění do praxe, vytvářet databázi příspěvků a inspirovat pedagogy a umožnit sdílení a výměnu zkušeností. Vznikla databáze metodických materiálů a podkladů pro pedagogy. Následně pak v roce 2008 byla databáze obohacena o materiály, které mohou pedagogové použít v oblasti vzdělávání příslušníků etnických a národnostních

menšin i vzdělávání dětí cizinců (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008, 2009).

Problematika multikulturní výchovy byla i v roce 2010 řešena jako součást dlouhodobého systematického resortního úkolu zaměřeného na metodickou podporu výuky průřezových témat (mezi nimi i Multikulturní výchovy). V rámci tohoto úkolu byly jako **konkretizace průřezových témat v RVP** zpracovány **doporučené očekávané výstupy (DOV)** pro všechny tematické okruhy průřezového tématu Multikulturní výchova, a to jak pro 1. a pro 2. stupeň ZŠ, tak pro gymnázia (Doporučené očekávané výstupy pro gymnázia 2011). DOV zohledňují **transkulturní přístup**, který přispívá k minimalizaci rizika vyčleňování jedinců na základě skupinové identity a k prevenci extremistických postojů. Za významnou skutečnost je možné považovat i to, že dochází na úrovni DOV k efektivním přesahům mezi jednotlivými průřezovými tématy a to zejména mezi Multikulturní výchovou, Výchovou demokratického občana a Výchovou k evropským a globálním záležitostem. DOV byly ověřovány na vybraných ZŠ a gymnáziích a byly pro učitele vytvořeny ukázky konkrétních výukových situací, ve kterých mohou být jednotlivé doporučené výstupy dosahovány. **Metodické materiály** jsou postupně doplňovány a uveřejňovány na Metodickém portálu www.rvp.cz. Na základě potřeb učitelů bylo přednostně na www.rvp.cz založeno **digifolio** soustředující základní texty a informace k otázkám inkluzivního vzdělávání. Texty uveřejněné na Metodickém portálu se vztahují se např. k rasismu, xenofobii, multikulturní společnosti apod. kromě výše uvedeného portálu jsou dalšími zdroji informací pro Multikulturní výchovu i jiné webové portály resortu školství, na nichž jsou průběžně podporovány mediální aktivity v oblasti Multikulturní výchovy, prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchovy k toleranci a respektování lidských práv (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2010, 2011).

Dále bylo v listopadu 2010 schváleno a zveřejněno **Metodické doporučení k prevenci rizikového chování**. Materiál nahrazuje dosavadní Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Jednou z

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

kapitol metodického doporučení je i kapitola Extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus. Důležitou součástí Metodického doporučení je praktický návod pro školy „Co dělat když...“, který obsahuje detailní a přitom praktické doporučení ředitelům škol a školním metodikům prevence, jak se zachovat při výskytu určitého rizikového chování ve školách. Popisuje typ rizikového chování i východiska přístupu pedagogů. Uvádí rizikové i projektivní faktory, síť partnerů i legislativní rámec. Důležitý je bod možnosti a limity práce pedagoga (Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011, 2012).

Závěr

Soužití s národnostními menšinami není v historii našeho státu novým jevem. V textu se záměrně zabýváme problematikou národnostních menšin na našem území od vzniku Československa dne 28 října 1918 až po současnost. Lze se totiž důvodně domnívat, že bez znalosti historického kontextu by bylo je stěží možné pochopit jevy současné. Důraz je kladen mj. na menšinu německou, jelikož se jedná o téma stále živé a zároveň dobře ilustrující komplikovanost této problematiky. Nelze rovněž vynechat téma romské menšiny, nárůstu extremismu v České republice a hlavně otázky spojené s rolí školství v této oblasti.

Závěrem je v této souvislosti ještě třeba uvést, že se zcela novým fenoménem po roce 1989 stala migrace cizinců (osoby bez českého občanství) ať již legálním či nelegálním způsobem. Mnozí z nich zde žádají o azyl, jiní se snaží zajistit finančně své rodiny doma. Děti, které nemají české občanství, ale pobývají na našem území legálně, mají povinnost chodit do školy. Cizincům je umožněno vzdělání na všech typech škol (mateřské, základní, střední a vysoké) za stejných podmínek jako majoritní společnosti (a to vše je upravováno školským zákonem). Děti cizinců bývají zařazeny do běžných tříd, ačkoli úroveň jejich znalosti češtiny je mnohdy problematická. Další překážkou, které musí děti migrantů překonat je způsob života, v České republice, který může být značně odlišný od způsobu života v jejich mateřské zemi. Svou roli sehrává i různá úroveň požadovaných znalostí pro určitý ročník, který nemusí být odpovídat požadovaným znalostem ve stejném ročníku u nás. Avšak přílivu cizinců do České republiky a nárůstu počtu „cizích“ žáků ve třídách se nedá striktně bránit (Cílková, Schönerová 2007, s. 11–12). Početně nejvíce cizinců navštěvuje školy vysoké. Nejčastěji se jedná o příslušníky vietnamské, ukrajinské, slovenské, ruské národnosti následované příslušníky národnosti mongolské, moldavské čínské či polské (Údaje ČSÚ za školní rok 2001/2012). Podrobnější zpracování tématu migrace a cizinců v České republice

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

však z kapacitních důvodů pouze zmiňujeme a považujeme jej v tuto chvíli za látku hodnou případného budoucího zpracování vč. námětů pro školní výuku.

Pojmy k zapamatování: Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, Evropská charta regionálních či menšinových jazyků, Charta regionálních či menšinových jazyků, Aliance civilizací, národnostní menšina, Rada vlády pro národství menšiny, školský zákon, Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, Rámcový vzdělávací program, Multikulturní výchova, doporučené očekávané výstupy, Metodické doporučení k prevenci rizikového chování.

Kontrolní otázky:

1. Definujte pojem národnostní menšina.
2. Vysvětlete pojem extremismus.
3. Jaké cíle má průřezové téma Multikulturní výchova v základním a středoškolském vzdělávání?

Rozšiřující texty pro zájemce:

HORSÁKOVÁ, M. *Prevence projevů extremismu ve školách.praktický manuál pro učitele*. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2014.

MEDVEĐOVÁ, G., HAMPL, D. Německá menšina v Československu po roce 1945. In PAŁYS,P. (ed.) *Mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowej w 60-lecie uchwalenia Ustawy Serbołużyckiej*. Opole: Urząd Miasta Opola, 2008. s. 119–125.

KALEJA, M. *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011.

MEDVEDOVÁ, G. Problematika postavení německé menšiny v Československu od roku 1918 do současnosti. In KOPEČEK, P. a kol. *Společenskovední aspekty fenoménu vyrovnání s minulostí v kontextu výchovy k občanství*. Praha: Nakladatelství Epoque, s.r.o., 2013. s. 48–58.

PREISSOVÁ, A., SVACHOVÁ, I. *Protipředsudkové vzdělávání v kontextu multikulturalismu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1945 (I. díl)*.

Doplňek, 2004. SPURNÝ, M. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha Antikomplex, 2011.

VEGRICHTOVÁ, B. Aktuální aspekty extremismu v České republice: sborník příspěvků z odborného semináře "Aktuální aspekty extremismu v České republice" konaného dne 24. září 2014 na Policejní akademii České republiky v Praze. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, Katedra kriminální policie, 2014.

Příklady dobré praxe:

Z důvodů překvapení budou následující příklady dobré praxe prezentovány nikoli předem v závěru tohoto průvodce studiem, nýbrž až v závěru realizované přednášky.

1. Aktivita " Normální holka".
2. Příběhy migrace - emigrace z Čech.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Základní literatura:

- BENEŠ, Z. at al. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2003.
- BUREŠ, J., CHARVÁT, J., JUST, P., ŠTEFEK, M. *Česká demokracie po roce 1989*. Praha: Grada, 2012.
- ČAPKA, F. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
- ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno: Akademické nakladatelství Cerm, s.r.o., 2005.
- DEMĀANČUK, N., DROTÁROVÁ, L. *Vzdělání a extremismus*. Praha. Epoque, 2005.
- GLOTZ, P. *Die Vertreibung*. München: Ullstein Verlag, 2003. *Informationen zur politischen Bildung 132, Deutsche und Tschechen*. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn: 1993.
- CHARVÁT, J. et al. *Demokracie versus extremismus. Výchova k aktivnímu občanství*. Praha: Projekt Asimilování, 2013.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. Praha: Nakladatelství Epoque a občanské sdružení SPHV, 2006.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl 1.-3. Praha: Libri, 2002, 2003.
- MISTRÍK, E. *Multikulturní výchova v přípravě učitelov*. Bratislava: Iris, 2000.
- Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty*. Praha: Úřad vlády ČR. Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, 2003.
- NATHER, F. *Němec v Československu a v Protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008.
- OČENÁŠEK, J. *Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního podještědí*. Praha: Etnologický ústav akademie věd ČR, 2006.
- PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009.
- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Teorie-praxe-výzkum*. Praha: ISV, 2001.
- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Příručka nejen pro učitele*. Praha: Triton, 2011.
- SPURNÝ, M. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: o. s. Antikomplex, 2011.
- ŠIŠKOVÁ, T. ed. . *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001.

Doplňující literatura:

- BARTOŠ, J., TRAPL, M. *Československo 1918–1938. Fakta, materiály, realie*. Olomouc: Rektorát UP v Olomouci, 1991.
- ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
- CÍLKOVÁ, E., SCHONEROVÁ, P. *Náměty pro multikulturní výchovu. Poznáváme jiné národy*. Praha: Portál, 2007.
- HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

BARTOŠ, J., TRAPL, M. *Československo 1918–1938. Fakta, materiály, realie*. Olomouc: Rektorát UP v Olomouci, 1991.

MEDVEDOVÁ, G. Problematika postavení německé menšiny v Československu od roku 1918 do současnosti. In KOPEČEK, P. a kol. *Společenskovední aspekty fenoménu vyrovnání s minulostí v kontextu výchovy k občanství*. Praha: Nakladatelství Epoque, s.r.o., 2013. s. 48–58.

MEZIHORÁK, F. *Olomoučtí Němci po druhé světové válce*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r. o., 2008.

NATHER, F. *Němec v Československu a v Protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008.

POLÁKOVÁ, J. *Ilse Tielsch Felzmannová v kontextu německy psané literatury o válce a odsunu*. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, 1994.

STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, 1991.

VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003

Časopisy:

Olmützer Blätter, März 1989.

Elektronické zdroje:

Český statistický úřad (2013). *Ročenka a databáze Českého statistického úřadu. Vzdělávání*. 2013. Dostupné na http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/datove_udaje/ciz_vzdelavani#rok, <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> (ověřeno ke dni 22. 6. 2016).

Český statistický úřad (2013). *Údaje ČSÚ za školní rok 2001/2012*. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/11004A0B99/\\$File/c06t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/11004A0B99/$File/c06t01.pdf) (ověřeno ke dni 23. 9. 2013).

Dům národnostních menšin (2016). Dostupné na <http://www.dnm-praha.eu/O-NAS> (ověřeno ke dni 25. 5. 2016).

Idnes (2013). *Vietnamci národnostní menšinou*. Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/vietnamci-oficialni-narodnostni-mensinou-/domaci.aspx?c=A130703_133019_domaci_jj (ověřeno ke dni 29. 9. 2013).

Idnes (2013). *Výsledky studentských voleb*. Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/studentske-volby-vyhrala-0yv-/domaci.aspx?c=A131002_152207_domaci_jj (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Národní ústav pro vzdělávání (2016). *Rámcové vzdělávací programy*. Dostupné na <http://nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy> (ověřeno ke dni 28. 6. 2016).

Tagesspiegel (2013). *Aus Rücksicht auf Muslime. Volkshochschule hängt Gemälde mit nackten Frauen ab*. Dostupné na <http://www.tagesspiegel.de/berlin/aus-ruecksicht-auf-muslime-volkshochschule-haengt-gemaelde-mit-nackten-frauen-ab/9053216.html> (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro záležitosti romské menšiny 2012. *Statut Rady vlády pro záležitosti romské menšiny*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Statut_RVZRM_leden_2012.pdf (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2016). *Statut rady vlády pro národnostní menšiny*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/130703_statut_usneseni_530.pdf (ověřeno ke dni 16. 6. 2016).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2009). Dostupné na *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008*. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_vlada_finito.pdf (ověřeno ke dni 30. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2010). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2009*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_09_4_vlada_tisk.pdf (ověřeno ke dni 1. 10. 2013)

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2011). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2010*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_2010_tiskarna_00_oprava.pdf (ověřeno ke dni 1. 10. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2012). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_2011_web.pdf (ověřeno ke dni 2. 10. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2013). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011*. Dostupné na http://www.assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty rady/zprava_2012_redukovana_definitivni.pdf (ověřeno ke dni 2. 10. 2013).

Výzkumný ústav pedagogický (2016). *Doporučené očekávané výstupy pro gymnázia*. Dostupné na http://vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/10/Doporuocene_ocekavane_vystupy_gymnazia.pdf (ověřeno ke dni 25. 9. 2016).

Zákony pro lidi (2001). *Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*. Dostupné na <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273> (ověřeno ke dni 15. 5. 2016).